

De stelling van Amsterdam

Een waterlinie is een serie van vestingwerken met daartussen inundatiegebieden. In Nederland bleek het onder water laten lopen van gebieden een goede manier om de vijand tegen te houden. De vestingwerken liggen rond steden en op hoger gelegen delen, die niet onder water gezet kunnen worden (accessen). Alleen bij acute dreiging werden de gebieden geïnvundeerd. De bedoeling van inundatie is dat het water circa 40 cm boven het bewuste terrein komt, waarmee het voor infanterie onbegaanbaar wordt, doch te ondiep is om er doorheen te varen. Het is daarmee noodzakelijk de waterstand zeer nauwkeurig te kunnen reguleren.

De stelling van Amsterdam is een 135 kilometer lange verdedigingsgordel om de hoofdstad die bestaat uit 36 forten, 2 kustforten, 2 vestingen, 3 batterijen en 2 kustbatterijen. Het daarbinnen gelegen gebied van de polders zou bij oorlogsdreiging onder watergezet kunnen worden, ter verdediging van Amsterdam. Op het moment dat hij af was, in 1920, maakte de invoering van gevechtsvliegtuigen de linie in één klap verouderd.

In Beverwijk liggen twee van de forten van de stelling, de bekendste is het Fort aan de Sint Aagtendijk aan de vuurlinie 1 en de tweede, minder bekend is Fort Zuidwijkermeer aan de Kanaalweg 15.

Fort aan de Sint Aagtendijk en Fort Zuidwijkermeer vanuit de lucht

Het bijzondere aan het fort aan de Sint Aagtendijk is een middenvoor aan de fortwal gelegen uitbouw van beton, welke aan weerszijden is voorzien van schietgaten voor het geven van zijwaarts gericht vuur. De voorzijde van deze, zo genoemde, caponnière was tegen granaatvuur beschermd door een zware aarden dekking. De bezetting van het fort was 308 man. Fort aan de St. Aagtendijk diende ter verdediging van de St. Aagtendijk en de westkade van de Zuidwijkermeerpolder. Het verdedigbare aardwerk kwam in 1895 gereed, het bomvrije gebouw in 1899. De forten St. Aagtendijk en Zuidwijkermeer worden met elkaar verbonden door een 2,5 km lange liniewal.

Ook Fort Zuidwijkermeer heeft iets speciaals waarmee het zich onderscheidt van de andere forten. Onder beide keelkazematten bevinden zich kelders, voorzien van geglazuurde tegels ten behoeve van vleesopslag. Direct voor het fort ligt de houten kringwetboerderij 'De Eersteling' met geniepeilschaal. Het fort zelf staat in een natuurgebied. Fort Zuidwijkermeer werd gebouwd ter verdediging van de toegang gevormd door het Noordzeekanaal met de daarlangs lopende dijken en droog blijvende stroken. Het fort kwam gereed in 1903. De drinkwaterreservoirs liggen buiten het fort onder de aarden dekking. Het fort is een halve maanvormig eiland omringd door een brede gracht. Dit

forteiland is gemaakt van duinzand. Op het eiland is een langwerpige bomvrije kazerne, die gemaakt is van ongewapend grind- en steenslagbeton. Het gebouw staat niet op palen, maar op een betonnen funderingsplaat, die meteen de vloer van de verblijven in het hoofdgebouw vormen. De bezetting van het fort was 161 man. Achter het fort stonden tot de verbreding van het kanaal in 1956 een huis en een houten genieloods, zoals je die bij fort Sint Aagtendijk nog wel vindt. Bij die verbreding is ook de nevenstelling van het fort aan de oever van het kanaal gesloopt. Het fort en de omliggende weilanden zijn vanaf de Kanaalweg te overzien. Het ligt aan het Noordzeekanaal bij Beverwijk.

De Stelling van Amsterdam was een verdedigingslinie, gelegen op 15 tot 20 kilometer rond het centrum van het Nederlandse Amsterdam. De Stelling is aangelegd van 1880 tot 1920. De bedoeling was dat in geval van vijandelijkheden grote delen van het gebied rond Amsterdam onder water zouden worden gezet. De vijand zou dan niet kunnen oprukken. Amsterdam zou fungeren als nationaal redoute, als het laatste bastion van Nederland. De forten van de stelling werden gesitueerd op plaatsen waar de waterlinie wordt doorkruist door dijken, wegen of spoorlijnen. Plaatsen waar het water diep genoeg was voor boten waren kwetsbaar, doordat de oprukkende vijand op die plaatsen niet door het water zou worden tegengehouden, zodat hij ook op deze plekken onder vuur genomen moest kunnen worden. In het militaire jargon stonden deze wegen etc. bekend als accessen (doorgangen).

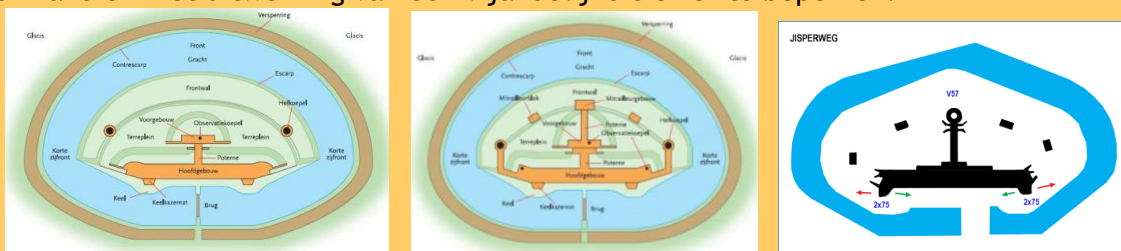
Het gebied binnen de fortengordel was een redoute, een verschansing met alleen uitspringende delen, ook wel verbasterd tot ronduit. Bij een oprukkende vijand zou het veldleger zich hierbinnen terugtrekken en met de aanwezige burgerbevolking stand houden tot hulp vanuit het buitenland Nederland zou bevrijden. De hele stelling bestaat daarom ook uit een goed doordacht plan. Binnen de stelling moest er voldoende voedsel, water, brandstof en militair materieel aanwezig zijn om het minimaal zes maanden vol te kunnen houden. Er kwamen daarom delen van de Haarlemmermeer en Beemster binnen de stelling te liggen om weide- en landbouwgrond tot de beschikking te hebben. Er kwamen ook steenkooldepots en pakhuizen voor voedsel en graan. In de Nieuwe Meer werd voldoende grondwater aangetroffen. Het Hemveld, langs het Noordzeekanaal, bood voldoende ruimte voor de Artillerie-Inrichtingen en er lagen twee kruitfabrieken binnen de stelling, De Oude Molen in Ouderkerk aan de Amstel en De Krijgsman in Muiden. Aan alles was dus gedacht.

In 1883 was men eindelijk zover om met de bouw van het Fort bij Abcoude te beginnen. Dit eerste fort bestond uit aardwerken, waarin zeven bomvrije ruimten waren aangebracht en werd omringd met een gracht. Helaas bleek het fort al direct achterhaald door de technische ontwikkeling. De komst van de brisantgranaat maakte het noodzakelijk om de forten uit beton, in plaats van metselwerk te vervaardigen. Om niet nogmaals in de fout te gaan werden er eerst uitgebreide proeven gedaan waarbij betonconstructies werden beschoten met het zwaarste geschut.

Inundatie van de Wijkermeerweg in de meidagen van 1940

In 1897 werd er weer begonnen met de aanleg van de forten. De forten van de Stelling zijn gebouwd volgens drie standaardmodellen, de modellen A, B en C. Fort A bestaat uit een langgerekt hoofdgebouw met daarin de lokalen voor de bemanning, de keuken en opslagruimten. Elke ruimte heeft aan de keel(of voor)zijde een ingang. Naast de ingangen zijn kleine vensters geplaatst. Al deze openingen waren voorzien van stalen deuren met daarin schietgaten. Aan beide uiteinden van het langgerekte hoofdgebouw zijn keelkazematten gebouwd. Deze zijn verbonden met het hoofdgebouw, maar liggen hierachter om de kans op een vijandelijk treffer te minimaliseren. In de keelkazematten zat een deel van de bewapening voor groot flankementvuur en voor de eigen nabijverdediging. In het middel van het hoofdgebouw zijn twee grote deuren die toegang geven tot de poterne(het tussendeel waardoor men naar het achterdeel kan). De poterne verbindt het hoofdgebouw met het kleinere voorgebouw. Verder diende de poterne als appelplaats voor de infanterie. In het voorgebouw is een observatiekoepel geïnstalleerd. Voor het hoofdgebouw en links en rechts van het voorgebouw liggen twee kleinere gebouwen met een snelvuurkanon in een hefkoepel. Alle gebouwen zijn bedekt met aarde en zand om het uitwerking van een vijandelijke treffer te beperken.

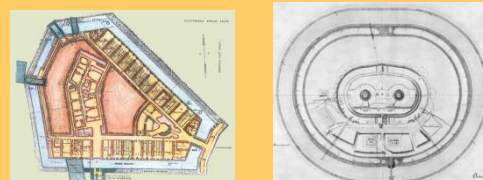
Model A, B en C op rij

Na 1908 kwam model B in gebruik. In hoofdlijnen bleef de indeling gelijk maar de gebouwen met de hefkoepels zijn verbonden met het hoofdgebouw. Dit had als belangrijk voordeel dat de bemanning niet meer ongedekt naar de hefkoepels hoefde te rennen en ook de aanvoer van munitie veiliger werd.

De laatste twee forten van de stelling, gebouwd tussen 1912 en 1914, zijn gemaakt volgens Model C. Deze kregen geen voorgebouw, maar hier lag een hefkoepel met snelvuurkanon.

De forten van de stelling wijken af van het standaardmodel om rekening te houden met de plaatselijke omstandigheden. Voor het Fort bij Hoofddorp was het beschikbare terrein te klein en kreeg het hoofdgebouw twee verdiepingen. Fort bij Spijkerboor telt ook twee verdiepingen vanwege de hoogte van de te verdedigen dijk. Het Fort bij Velsen kreeg een extra bewapening van drie 15 centimeter kanonnen in pantserkoepels en Spijkerboor heeft twee 10,5 centimeter snelvuurkanonnen in een pantserkoepel.

Verder zijn de kustforten, Fort bij IJmuiden en Fort aan het Pampus, uniek en niet in een van de drie modellen onder te brengen. (zie rechts)

Om het de vijand nog moeilijker te maken zijn de meeste van de forten omringd door een gracht. Het Fort bij Aalsmeer had zelfs twee grachten aan de voorzijde. Aan de keelzijde is een brug die het fort met de rest van het land verbindt. Elk fort had een genieloods aan de keelzijde net buiten de gracht. Deze werd gebruikt voor de opslag van het inventaris in vrede. Hier werden ook de vuurmonden opgeslagen die in de tussenbatterijen werden opgesteld. De meeste loodsen waren van hout met een pannendak. In oorlogstijd werden ze in brand gestoken om een vrij schootsveld te krijgen. Vijf genieloodsen zijn gemaakt van stalen golfplaten, zoals bij Fort bij Vijfhuizen.

Tot slot was er een fortwachterswoning bij elk fort. Hier woonde een beambte die het fort bewaakte en het noodzakelijke onderhoud verrichtte. Dit waren vaak de eerste gebouwen die werden geplaatst en de bouw van het fort werd van hieruit begeleid.

De forten werden bewapend met kanonnen, mitrailleurs en geweren. De standaardbewapening bestond uit twee snelvuurkanonnen in hefkoepels. In de keelkazematten stond de rest van de vaste bewapening opgesteld. Hier stonden voor groot flankementsvuur twee kanonnen opgesteld, een snelvuurkanon die naar achteren was gericht en twee mitrailleurs die de keelzijde met vuur dekte. Verder waren in de genieloodsen bij de forten ook kanonnen opgeslagen. Bij een oorlogsdreiging werden deze opgesteld om de linies tussen de forten te dekken. Tot slot hadden de infanteristen op het fort hun eigen wapens. De bewapening varieerde naar de omstandigheden en de kustforten kregen veel zwaarder geschut omdat zij tegen gepantserde marineschepen moesten optreden.

De Stelling van Amsterdam heeft nooit actief dienstgedaan, maar heeft wel een afschrikwekkende werking gehad. In 1914 waren de Stelling en de Nieuwe Hollandse Waterlinie namelijk een factor voor de Duitsers om Nederland niet in te vallen. De strijd ging aan Nederland voorbij en in 1917 werden twee forten, Fort bij Spijkerboor en Fort aan de Nekkerweg gebruikt als huis van bewaring van dienstweigeraars. Op 11 november 1918 kwam een einde aan de oorlog. De stelling werd verlaten en achtergelaten in de staat van voor de mobilisatie.

Door de opkomst van het vliegtuig verloor de Stelling na de Eerste Wereldoorlog snel aan militaire betekenis. Zij bleef echter grotendeels behouden, en de militaire status werd pas in 1963 opgeheven. Daarna zijn er musea en kunstcentra gekomen.

In 1975 kwam het Fort bij Velsen bij de Dienst der Domeinen in de verkoop. Het fort genoot toen nog geen bescherming als monument. De gemeente Beverwijk en de Provincie Noord-Holland wilden het fort kopen voor 450.000 gulden, maar het werd verkocht aan G. Kruk voor 755.000 gulden. Het gebouw in 1983 deels gesloopt. De Provincie Noord-Holland heeft tevergeefs geprobeerd dit te verhinderen. Dit bracht wel actie op gang voor het behoud van de stelling. In 1987 kwam een beleidsnota uit waarin de stelling als waardevol erfgoed werden bestempeld. In 1992 kwamen alle bouwwerken en objecten van de Stelling op de provinciale monumentenlijst. Op 26 september 1995 werd de Stelling van Amsterdam samen met de Nieuwe Hollandse Waterlinie bij UNESCO aangemeld voor plaatsing op de Werelderfgoedlijst waar zij in haar geheel op werd geplaatst in 1996. In Europa bestaan meer kringstellingen, bijvoorbeeld de Stelling van Antwerpen en rondom Parijs, Boekarest en Kopenhagen, maar het systeem van inundaties om Amsterdam is uniek.

